keramiske noter 63/2026

32. årgang

Keramikkens Venner

Reviews · Besprechungen · anmeldelser · Besprechungen · Reviews

Ved Gunnar Jakobsen

Die blauen Schwerter · Meissen in der DDR. Red. von Julia Weber und Sebastian Bank. Ch. Links Verlag [Website: https://www.aufbau-verlage.de/ch-links-verlag], Berlin 2025. 279 s. ill. litt. noter. hf. 28 €.

Når en ny bog om Meissenporcelæn ser dagens lys, vil de fleste læsere forvente endnu et studie af det europæiske porcelæns opkomst og Meissenfabrikkens betydning i denne sammenhæng, samt studier af pragtstykker fremstillet fra 1700-tallets begyndelse og frem.

Denne bog er imidlertid noget helt andet. Et virkeligt pionerarbejde, hvor over 30 forfattere målrettet har sat sig for, for første gang at beskrive, hvad der skete med Meissenfabrikken efter 2. Verdenskrig, fra den østtyske stats dannelse i 1949 frem til den tyske Genforening i 1989. Det sker i 56 uhyre indholdsmættede kapitler, hvor et utal af skriftlige kilder fra fabrik og ministerier, studier af modeller bevaret i fabrikkens arkiv og af produktionen, udsagn fra stadig levende kunstnere og øvrige medarbejdergrupper samt eksisterende porcelæn er inddraget i skildringen.

Da russerne indtog området i 1945, bragte de fabrikkens modeller og samling til Moskva, og ved DDR's dannelse i 1949 blev alt dette givet tilbage, og man kunne påtænke ny produktion i Meissen.

Hvad ville man så producere? I 1700-tallet spillede porcelæn en stærk repræsentativ politisk rolle for Sachsens herskere. Det kom det også til i det 20. århundrede både regionalt og internationalt og set som element i den individuelle og kollektive historie i den socialistiske arbejder- og bondestat DDR.

Bogen er i fire dele, hvor de over 30 forskere bidrager med meget forskellige afsnit. I første del beskrives det, hvilken rolle porcelænsfabrikken kom til at spille nationalt og internationalt i DDR-tiden, i næste del fokuseres på, hvordan de nye produkter så ud, og hvem der lavede dem, og i tredje del ses på, hvordan økonomi og marked var i DDR og udenfor, indtil fabrikken ved Genforeningen i 1990 blev overtaget af Treuhand (*Anmelders note: Treuhand var det statslige selskab, som 1990-94 skulle omstrukturere østtysk industri efter Genforeningen*), i fjerde del fortælles elementer af fabrikshistorien bl.a. ud fra medarbejderes vidnesbyrd.

I 1949 var det et stort dilemma, hvilken rolle en verdensberømt producent af luksusvarer som Meissen skulle spille i et socialistisk DDR. Det løste man ved, at der fortsat produceredes efter klassiske modeller til eksport, en indtægt, staten havde stærkt behov for, mens man samtidig forsøgte at udvikle nye designs bl.a. via kunstnerkollektiver i fabrikken. Et nyt felt i produktionen blev bygningsudsmykning i form af store friser i porcelæn, en kompliceret produktion, som netop krævede denne fabriks specielle tekniske ekspertise.

Nogle friser var figurative og skildrede elementer af arbejderrepublikkens historie, andre var rent ornamentale. Blandt de største var en 24 m lang og 3 m høj frise med motiver af arbejder- og bondestatens historie i Palast der Republik i Berlin udført fra 1950-53 efter forlæg af Max Ligner, og en frise i banketsalen i Staatsratsgebäude i Berlin, udført i 1964 efter forlæg af Günther Brenckel med temaet *Livsglæden* i DDR. I 1970'erne udsmykkedes andre rum i bygningerne med rent abstrakt ornamentale friser, dekorationer som også installeredes bl.a. i Leipzig-operaen og en række hoteller i DDR. Denne produktion havde stor bevågenhed fra allerhøjeste sted i DDR's regering og fulgtes op af mere traditionelle bestillinger: F.eks. bestilte Walter Ulbricht et statsservice med blomsterdekoration i purpur i 1955. Andre mere politisk korrekte tiltag var f.eks., at der i 1967 produceredes et fad til minde om den russiske revolution og stormen på Vinterpaladset i 1917 og i 1970 en portrætflise i anledning af Lenins 100-års dag.

I 1960, 250-års jubilæet for Meissenfabrikken, fejredes i syv dage i byen med optog, udstillinger m.m. I 1970'erne fik man øje på et nyt marked, og tætte forbindelser med Japan udvikledes, der inkluderede gensidige udstillinger af gammelt og nyt, ligesom nye

enkle designs lanceredes, stel tilpasset det japanske marked, hvor man dog sjovt nok hellere ville importere de traditionelle, især blådekorerede varer.

I 1960'erne og 70'erne lanceredes mange nye designs, mere forenklede stel, der i nogen grad hvilede på Bauhaustraditioner fra 1930'erne, en tendens som samtidigt ses i Vesttyskland. Fra 1960 og 25 år frem prægedes designudviklingen primært af et kunstnerkollektiv på fem personer, der skabte nye servicer, figurer, vægdekorationer og unika. Den mest markante formgiver blev Ludwig Zepner, der bl.a. skabte stellet *Grosser Ausschnitt* og formgav orgelpiber, samt maleren Heinz Werner, der bl.a. lancerede den uhyre populære dekoration *1001 Nacht* med over 200 motiver, et stel som også solgtes udenfor DDR bl.a. til Japan og Indien. Figurmageren Peter Strang var også vigtig. Han formgav bl.a. en serie *Commedia dell'Arte* figurer og senere figurer efter nogle af Berlinerscenens mest tiljublede teaterstykker, der også vistes i udlandet, som *Der Drache* af Jevgenij Schwartz og Bertol Brechts *Dreigrosschenoper*.

Når det gjaldt nye spisestel, lancerede man i 1961 et kollektivservice, der formmæssigt med sine aflange kegleformer var inspireret af Rosenthal med en frit skitseret dekoration *Münchhausen*. En version af stellet med enkel reliefdekoration og en med dekorationen *Sommernachtstraum* leder helt tydeligt tankerne hen på Bjørn Wiinblads designs for Rosenthal.

Den østtyske partitop var meget optaget af jagt, og til dem skabtes periodens måske formgivningsmæssigt mest originale og teknisk krævende stel, motivmæssigt inspireret af 1730'ernes jagtstel, men i en nutidig og spændende fortolkning. Det var et stel i 250 dele, som også fandt aftagere udenfor DDR. Alle de nævnte produkter udstilledes løbende på Leipzigmesserne og blev derved bredt kendt og anerkendt.

I et stort afsnit af bogen beskrives det, hvorledes uddannelserne inden for kunsthåndværk og industriel design var organiseret med et fixpunkt omkring Burg Giebichenstein Kunsthochschule. Til sammenligning beskrives uddannelsesformen i Vesttyskland. Begge steder slår funktionalismens arv stærkt igennem i forenklede former.

I 1980'erne træder et nyt kunstnerkollektiv frem hos Meissen: Jörg Danielczyk, Sabine Wachs, Silvia Klöde og Gudrun Gaube, specialiserede indenfor hver deres felt. De får udstrakt frihed til udvikling af nye stel og figurer og til fremstilling af studiekeramik, unika, der primært sælges udenfor DDR. Det er interessant, at alle fire fortsætter på Meissen efter Genforeningen, Danielczyk helt frem til 2018, de øvrige til 2011, hvor de etablerer egne værksteder.

Mens Meissenfabrikkens produkter som sagt blev præsenteret på Leipzigmesserne, præsenterede de vesttyske porcelænsfabrikker deres nyheder på Hannovermesserne. Den vesttyske porcelænsindustri trivedes godt indtil 1990'erne, hvor en række fabrikker måtte lukke, udkonkurreret af bl.a. porcelæn fra Østasien.

Efter nogle få kritiske år efter verdenskrigens kaos var det egentlig forbløffende så hurtigt Meissenfabrikken kunne genrejses, og det beskrives udførligt, igennem hvilke statslige kanaler den østtyske stat distribuerede porcelænet til salg i den vestlige verden, ikke blot til Vesttyskland, men også til bl.a. Østrig, Schweiz, USA og Japan. I 1952 var det 16% af produktionen, der solgtes til udlandet, i 1959 51%, i 1963 60% og i de senere årtier endnu mere. Denne valuta havde enorm betydning for DDR's økonomi. Dette faktum havde desværre også en ulykkelig konsekvens, der ikke var direkte forbundet med den moderne Meissenproduktion, nemlig at en række østtyske museer, deriblandt kunstsamlingerne i Dresden, gennem lidt skjulte kanaler blev tvunget til at sælge ud af deres uvurderlige samlinger fra 1963 og senere for at skaffe valuta.

I 1970'erne igangsattes en omfattende modernisering af fabrikken, der bl.a. betød, at man skiftede til gasovne, og at alle afdelinger nyorganiseredes. I 1974 havde fabrikken over 1000 ansatte, og arbejdsugen var 43 timer.

Efter Genforeningen var det store dilemma, hvad der nu skulle ske med Meissen. I første omgang overtog Treuhand produktionen, men derefter var man i tvivl, om virksomheden skulle sælges og drives af private eller fortsætte som en offentlig virksomhed. Resultatet blev, at Fristaten Sachsen i 1991 overtog Meissen og har haft virksomheden siden som produktionsenhed og kulturarv med modelsamling og fabrikkens eget museum.

Bogens sidste del fortæller fabrikshistorie, dels ud fra fotografier taget af to fotografer, der dokumenterer arbejde og medarbejdere i henholdsvis 1950'erne og 1988-92, dels ud fra interviews med tidligere medarbejdere. Dertil kommer beskrivelser af indholdet i en meget vigtig kilde til information om fabriksliv, produktion og politik, et blad i avisform *Manufaktur-Echo*, som udkom hver 14. dag. Allerede i 1949 produceredes også en spillefilm *Die Blauen Schwerter* af Wolfgang Schleif, der omhandlede porcelænets opfindelse og Johan Friedrich Böttgers rolle. Til slut nævnes den ret store mænge medaljoner, som blev skabt både som priser til enkeltpersoner og til bestemte begivenheder, f.eks. til de østtyske olympiske deltagere i Olympiaden 1960 eller erindring om den første østtyske astronaut i 1984. Alle artikler i bogen har et udførligt noteapparat, suppleret af yderligere noter, en detaljeret billedliste, litteraturliste og præsentation af de mange forfattere i bogens slutning.

Som det fremgår, er det i denne bog med en beundringsværdig arbejdsindsats lykkedes de mange forskere at fremdrage og bearbejde store mængder ukendt stof og

skabe en spændende, alsidig, indholdsmættet og nutidig bog, som problematiserer og analyserer dette emne forbilledligt. Denne bog vil længe stå som en uvurderlig kilde til viden om Meissenfabrikken og anden tysk keramikfabrikation i anden halvdel af det 20. århundrede og bør tjene til inspiration for fremtidig forskning indenfor mange felter på det keramiske område.

Ulla Houkjær
Kunsthistoriker, seniorforsker. mag.art. og cand.mag.